

turopoljska svadba. U turopoljskoj, kao i u cjelokupnoj hrvatskoj tradiciji, svadba je najpoželjniji način sklapanja braka. U prošlosti, s navršenih 16 ili 18 godina djevojke i mladiće obitelj je nastojala udati odnosno oženiti. Mladi su se upoznavali na godišnjim radovima, plesovima te na blagdanskim svečanostima u crkvama. Svadbe su uglavnom dogovarali roditelji, obično bez znanja djece, a organizirale su se i održavale ujesen i zimi, kad nije bilo mnogo posla na gospodarstvu te u skladu s crkvenim blagdanima (obično od spomendana sv. Katarine do prve nedjelje Adventa te od Bogojavljenja do *fašnika*). Katkad se vjenčavalo i više parova odjednom. Svadbeni su se običaji s vremenom mijenjali, ali su se mnogi elementi tradicijske svadbe zadržali do danas. Djevojke su na blagdan Sveta tri kralja znale postiti i noću pod glavu stavljati muško donje rublje, vjerujući da će u snu vidjeti mladića za kojega će se udati.

Prije svadbe obavljali su se *vugledi* (izvidi, formalni susret, obično uz neku izliku, mladića i djevojke u nazočnosti roditelja). Razgovaralo se o ljetini, svakodnevnim poslovima, najnovijim događajima, a ponajmanje o mogućoj svadbi. Mladić i djevojka uglavnom nisu razgovarali. U pozitivnom ishodu pripremalo se *snoboke* (prošnja djevojke, ali i mladića; u Buševcu se zadržao prastari običaj u kojem djevojka *snubi*, prosi mladića), u koje su odlazili mladićeve obitelji i kum. Prilikom razgovora mladićeve obitelji isticala je njegove vrline, a djevojčina obitelj njezine. Ako mladić ipak nije htio pristati na brak s dotičnom djevojkom, nije to smio izriječno reći, već bi se zahvalio i opravdao mladošću. Odlazak u *snoboke* uvijek je bio unaprijed pripremljen i smatralo se velikom sramotom ako bi se mladićeve roditelji kući vratili neobavljena posla. Nekoliko dana poslije, kada su mladić i djevojka usmeno pristali na brak, slijedio je *dokonček*, *dokojnek* (dogovor), na kojem se novcem zakaparilo djevojku ili mladića, dogovorilo se odlazak na *zapis* (odlazak župniku, najmanje mjesec dana prije svadbe, obično prve subote nakon *snoboka*), detalji svadbe i tko što donosi u brak. Na *zapis* kod župnika išli su mladenci, koji su se nerijetko tada prvi put vidjeli i upoznali, i gospodar zadruga (u ranije doba). Župniku se nosio dar, *lagvić* (bačvica) rakije. Sljedeće tri nedjelje na misama župnik je *ozaval* (odzivao) mladence i ako nije bilo prigovora, svadba se mogla održati. Tri tjedna prije svadbe održavali su se *zapatki* (zaruke). Domaćinima se na poklon donosilo vino i gibanica, a mladenci su jedno drugome slali dar: jabuku, novčić i crveni svileni rubac, koji je mladić trebao djevojci svezati oko vrata kao → *podgutnicu*. Dogovori su znali trajati i cijelu noć, a kući se odlazilo pred zor. Pucanjem iz kubure selo se obavještavalo o postignutom dogovoru. Svadba se održavala u mladićevoj i djevojčinoj domu. U tjednu pred svadbom pripremalo se meso (klanje goveda, svinja, peradi), kolače i gibanice od oraha, maka, sira i rogača. U djevojčinoj kući izrađivale su se kitice od *bušpana* (šimšira) te se pospremla *ruvo* (odjeća, posteljina, ručnici) u *škrinje* za miraz, koje su se s namještajem vozile k mladiću. Svadba je obično trajala tri do četiri dana. Prvog dana okupljali su se uzvanici, kitilo se konje i kola, te se odlazilo po *škrinje* na kojima su sjedila djeca i cjenkala se; kad su bile plaćene svatovima, moglo ih se odvesti. *Škrinje* su se nosile odškrinute tako da je cijelo selo moglo (i moralo) vidjeti što mladenka donosi u buduću kuću. Donesene su se stvari potom raspoređivale po prostoriji u kojoj će supružnici živjeti. Na tek napravljeni krevet obično je skakao jedan od muških uzvanika da *zjunči postel*, jer se vjerovalo da će tada prvo dijete biti muško. Potom je slijedila večera uz pjesmu.

Glavni dio svadbe odvijao se drugoga dana. Rodbina i prijatelji skupili bi se kod mladoženje radi odlaska po mladu. Svatove bi

1.

2.

3.

turopoljska svadba: 1. svadbena povorka, Mraclin • 2. svatovi u svečanoj odjeći, Mraclin • 3. oblačenje mladenke

dočekać doručak: zamašćeni žganci ili krvavice, hladetina, prežgana juha. Mladenci su se ujutro svečano odijevali. Mlakenki je pomagala *posmikala/posnešica* (danas kuma), koja joj je na glavu stavljala *kitice* (svadbenu krunu) i brinula o njezinu cjelokupnom izgledu. Mladenac je oblačio svoju najbolju odjeću; plemenitaši neizostavno *menten* (ogrtač), uske hlače, čizme, šubaru i sablju. Svatovi su formirali povorku, koju je predvodio *starešina* (gospodar ili zastupnik kuće) i ispred koje su hodali *pokloniči* (dva dječaka koja su plesala i klanjala se). Povorku je obilazio *bariloša* i sve nudio pićem. Stigavši pred mladenkinu kuću, svatovi nisu mogli ući dok nisu ponudili »živo za živo«, tj. živoga pijetla. Tada je počinjala gozba – jelo se govedu juhu, gulaš, *kukuružnjak* (vrsta kruha), pečenu svinjetinu, kiselo zelje s mesom i mlincima te gibanice. Svatove su

zabavljali *gudci*, *jegeduši*, *mužikaši*. Kad su svatovi zatražili mladu, mladenac je najprije morao pokazati svoju spretnost tešući luči, iverje na svilenu rupcu koji nije smio posjeći. Potom su mu doveli lažnu mladu, najčešće maskiranu stariju ženu (običaj lažne mlade zadržan je u mnogim krajevima; vjeruje se da zle sile imaju najveću moć prilikom važnih životnih događaja – rođenja, krštenja, svadbe i smrti – i zato ih se pokušavalo zavarati i odagnati, a narod je to činio ponavljanjem istih obrednih praksi – primjerice okretanje mladenaca triput na *oposun* ili *oposunce*, okretanje u smjeru Sunca – korištenjem lažnoga nazivlja i sl.). Kad su mu konačno doveli pravu mladu, gledalo se tko će kome prvi pristupiti, odnosno tko će više mariti za drugoga. Mladenci su potom sjeli za stol. Tri *sneje* donosile su tanjure: jedna je nosila kitice od *bušpana* i crvene *pantljike* (vrpce), druga crvene rupčice, a treća pet bijelih rupčica i dva zlatna prstena. Slijedilo je cjenkanje za kitice i prstenje. Mladenac je plaćao kitice za svatove, a djever prstenje. Bijelim su se rupčicama kitili mladenci, djever, *posmikala/posnešica* i *starešina*. Djever je škropio prstenje vinom, čineći pritom znak križa. Mladenci su uzimali prstenje, pazeći pritom da tko ga više digne, živjet će duže, a tko ga prvi digne, bit će gazda u kući. Poslije crkvenoga obreda vjenčanja mladenci su pjevali i plesali ispred crkve (u Donjoj Lomnici žene su plesale staro obredno kolo pjevajući *Vigrujem, vigruj, svatovoj*, a mladenci su stajali u sredini kola držeći se za ruke). Po povratku u mladenkin dom slavlje se nastavljalo, roditelji i rodbina darivali su mladence, a mladenka je te darove zavezala u *culo* (zavežljaj), koji je sljedeći dan nosila sa sobom u mladoženjinu kuću. Trećega dana svadbena povorka kretala je iz mladenkine kuće u mladoženjinu. Pri ulasku u novu kuću mladenka je morala triput nogom kucnuti o prag govoreći »Vse prah pod moj strah!«, čime je davala do znanja da se nikoga od ukućana neće bojati. Svekar i svekrva dočekivali su je s kukuruznim kruhom i vinom. Pred *klinčanicama* (vješalicama) izgovarala je sljedeće: »Neka budu svi klinici, a samo jedna klinčanica!« (neka sva djeca budu muška, a samo jedno žensko). O klin je vješala i konac za ukućane. Na koljeno su joj stavljali *nakolenče*, malo muško dijete koje je potom darivala. Tim se činom vjerovalo da se može utjecati na spol djeteta: muško je dijete uvijek bilo poželjno, ne samo zbog radne snage već i zbog povećanja imetka (muško ostaje u kući i ženidbom dobiva miraz). Zatim se mlada presvlačila. Skidale su joj se *kitice* i stavljala *poculica* (pokrivalo za glavu koje se stavljalo udanim ženama, označavajući njihovu novu ulogu i odgovornost). Postojao je i običaj da muž sabljom ženi skida *partu* (nakit) s glave i zatiče je o gredu. Slijedila je igra sabljama, u kojoj je mladenkina obitelj pokušavala *partu* skinuti s grede, a mladenčeva je brani; gubitnici su »za kaznu« morali popiti pehar vina. Slijedilo je *stancuvanje*, mladenkin ples s mladoženjom, svekrom, svekrvom, kumovima, kako bi se provjerilo šepa li. Mlada je zatim morala pomesti kuću, a ukućani su pazili da ne pobjegne. Opet je slijedilo darivanje: mlada je najprije darivala svekra i svekrvu – kompletom nošnji, jastučnicama, prekrivačima – a ostale ukućane rupcima. I mladenčeva je obitelj darivala mladence, a sve se odvijalo javno, kao i u mladenkinoj kući. Na kraju svadbe, a prije spavanja mladenka je morala oprati noge svim gostima, a mladi su se zatim povukli u svoju *komoru/ /komorku* (sobu). Na svadbenu često dolazili i nezvani gosti: *bokci* (siromasi), kojima se davala hrana, i *mačkari/mačkare* (zamaskirani pojedinci ili skupine), koji su sudjelovali u svadbi kao i uzvanici. Tjedan dana nakon svadbe, obično u nedjelju, roditelji novoudane žene dolazili su na *prviče*, prvi posjet kćeri u novom domu, za koje se priređivalo svečan objed.

Tradicijske svadbe odvijale su se uvijek po istim, ustaljenim, nepisanim pravilima, a ponavljanje nekih obrednih radnji imalo je i magijsku osnovu; kao što kod svakoga životnoga običaja osoba prelazi iz jednoga stanja u drugo, tako su i mladenci vjenčanjem prelazili u svijet odraslih i postajali ravnopravni članovi društva.

Prvi scenski prikaz Turopoljske svadbe izveden je 1967. u režiji J. Kovačevića iz Buševca, a u novije doba izvedbe su režirali I. Rožić i Mojmir Golemac. Kovačević je 1968. detaljan zapis turopoljskih svadbenih običaja pretočio u pripovijetku *Ženidba turopoljskog plemenitaša Vida Lackovića*, prema kojoj su nastale kasnije izvedbe. God. 2017. u Domu kulture u Buševcu Ogranak Seljačke sloge Buševac i Ogranak Matice hrvatske Velika Gorica okupili su sudionike dosadašnjih izvedbi turopoljske svadbe te je prikazan film *50 godina Turopoljske svadbe*.

LIT.: J. Kovačević, Obiteljska zadruga plemenitih Kovačevića, Velika Gorica 2000. • S. Cvetnić, *Ženidba i udaja*, u: Mraclin – kak je negda bilo, Mraclin 2009. • I. Rožić, *Svadbeni običaji*, u: Buševac, Buševac 2015. M. ERGOVIĆ I I. ROŽIĆ

turopoljska svinja, hrvatska autohtona pasmina domaće svinje nastala od europske divlje svinje (lat. *Sus scrofa ferus europaeus*), a ime je dobila po Turopolju. Nastala je u VI. st. križanjem šiške s krško-poljskom pasminom. Pisani trag o turopoljskoj svinji potječe iz 1352. Razvoj turopoljske svinje tekao je više stoljeća. Važnim u njezinu razvoju smatra se događaj iz pol. XIX. st. kad je Miško Leder iz Kurilovca u uzgoj uveo svinju sličnih obilježja i križao sa svojim svinjama. Od tada se u Turopolju uzgajaju svinje sa stalnim svojstvima, koje su odgovarale gospodarskim zahtjevima vremena. Prema istraživanjima Nikole Ritzoffija, profesora zagrebačkoga Veterinarskoga fakulteta, svinja koju je u svoj uzgoj uveo Leder bila je krško-poljska svinja, a to dokazuje tadašnjim kraniološkim mjerama. Turopoljska svinja uzgajala se na području Dugoga Sela, Čazme, Gline, Jastrebarskoga, Karlovca, Kutine, Novske, Petrinje, Pisarovine, Siska, Velike Gorice i Zagreba. Među pasminama koje su pol. XX. st. bile zastupljene na području tadašnje države, turopoljska pasmina zauzimala je 4–4,8% udjela svih pasmina svinja, a ukupan broj svinja u pojedinim razdobljima kretao se od 85 000 do najviše 129 274 komada. Na području tadašnje Savske banovine njezina zastupljenost bila je čak 20% od ukupnoga broja svinja. Za uzgoj turopoljske svinje neophodne su velike hrastove šume i u većem dijelu močvarno tlo. Pašnjaci su u Turopolju bili uređeni za goveda i nije se dopuštala paša za svinje. Veći gospodari držali su 30 do 100 svinja i više, a svinje su najveći dio god. provodile u šumi na tzv. stancima, a samo prije isporuke ili klanja dovodile su se doma u staje, gdje su se još dohranjivale kukuruzom. Turopoljska svinja obrasla je kovrčavom dlakom žućkastobijele boje, s nekoliko crnih šara po tijelu koje ne smiju premašiti veličinu dlana. Koža je najvećim dijelom ružičasta, bez pigmenta. Ima karakterističan izgled, glava i uši su srednje veličine, poluklopava u smjeru njuške tako da ne zaklanjaju vidno polje. Vrat je kratak, leđa su prema stražnjem kraju uzdignuta, tako da je odrasla svinja u križima 10 cm viša nego u grebenu. Sapi su iskošene, rebra su obla, noge tanke, pravilno građene, papci su žute boje. Vrlo su otporne i čvrste konstitucije, dobroćudne, a prema svojim fiziološkim osobinama, turopoljska je svinja masna pasmina. Posjeduje i vrlo dobru kvalitetu mesa te je radi takvih svojstava bila cijenjena i na inozemnim tržištima. Desetljećima se ništa nije promijenilo u držanju, prehrani i uzgoju turopoljske svinje. Poznato je da se, iako kasno zrele pasmine, nazimice turopoljske svinje često vrlo rano pripuštaju, već sa 6 do 8 mjeseci starosti, i prerano